

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦЕНТР ЗДВН
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

До захисту допускається
Завідувач кафедри

_____ проф. В.М. Боронос
« ____ » _____ 2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

НА ТЕМУ:

Оцінка впливу коронавірусної пандемічної кризи на фінансову безпеку бізнесу
в Україні

Освітній ступінь “Магістр”

Спеціальність 072 – “Фінанси, банківська справа та страхування”

Науковий керівник роботи:

(підпис)

Л.С. Захаркіна

Студент:

(підпис)

В.О. Головата

Група:

Ф.мдн-93Мп

Суми 2021

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 34 с.; 10 табл., 8 рис., 42 джерела.

Актуальність теми роботи

Стрімке поширення COVID-19 змусило державу та підприємців розробляти антикризові заходи, в зв'язку з навислою загрозою економічній безпеці, стійкому і збалансованому розвитку. Цей процес передбачає створення внутрішніх і зовнішніх умов, що забезпечують надійний захист економічних інтересів від усіх можливих загроз, ризиків, а також збереження стабільності функціонування та сталого розвитку сфер підприємництва та суб'єктів бізнесу.

Метою даної роботи є дослідження принципів забезпечення фінансової безпеки бізнесу в Україні в умовах коронавірусної пандемічної кризи з урахування досвіду провідних країн.

Об'єкт дослідження – процеси життєдіяльності бізнесу за умови забезпечення його фінансової безпеки в умовах пандемії COVID-19.

Предмет дослідження економічні відносини що виникають між бізнесом, державою та суспільством і спрямовані на забезпечення фінансової безпеки підприємництва.

У першому розділі магістерської роботи досліджуються наслідки впливу коронавірусної кризи на діяльність бізнесу в Україні та світі. У другому розділі досліджено методологічні та практичні підходи до оцінювання впливу пандемічної кризи на фінансову безпеку підприємництва. У третьому розділі наведені шляхи підтримки фінансової безпеки бізнесу в пандемічний період.

Інформаційною основою роботи є наукові праці, дані звітності міжнародних неурядових організацій з протидії коронавірусній пандемічній кризі, періодичні джерела, Інтернет ресурси.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ, ПАНДЕМІЧНА КРИЗА, РИЗИКИ, ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ, ПОКАЗНИКИ БЕЗПЕКИ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ВПЛИВУ КОРОНАВІРУСНОЇ КРИЗИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	7
1.1 Вплив пандемії COVID-19 на економічні показники розвитку суб’єктів підприємництва.....	7
1.2 Аналіз останніх досліджень та публікацій, щодо питань фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемічної кризи	12
2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА	14
2.1 Пандемічні ризики та їх вплив на фінансову безпеку підприємства в Україні	14
2.2 Теоретичні підходи та практична реалізація оцінювання фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії	17
3 ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В ПАНДЕМІЧНИЙ ПЕРІОД	24
3.1 Закордонний досвід державної підтримки бізнесу під час пандемії	24
3.2 Українські реалії допомоги бізнесу в умовах пандемії, як складова забезпечення його фінансової безпеки	26
ВИСНОВКИ.....	28
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	29

ВСТУП

Актуальність теми. Серйозна криза в галузі охорони здоров'я, викликана COVID-19, змусила уряди всього світу вжити радикальних заходів, такі як адміністративне закриття бізнесу, карантин, а також обмеження мобільності і соціальних контактів, щоб стримати поширення вірусу, що призвело до застою в світовій економіці. Бізнес переживає спад ділової активності, скорочення прибутків, а фінансові зобов'язання перед постачальниками, співробітниками, кредиторами та інвесторами виснажують резерви ліквідності підприємств. Зменшення фінансових результатів значно послабило очікуваний коефіцієнт покриття відсотків і коефіцієнти рентабельності для цих компаній. Також викликає побоювання одночасна дія пандемії на велике число галузей разом з падінням продажів виробників проміжних товарів і послуг, навіть якщо до них не застосовувалися обмежувальні заходи. Багато компаній поряд з ланцюжками поставок також стикаються з дефіцитом ліквідності, збільшенням втрат комерційного кредиту, що ще більше посилює втрату грошового потоку.

Криза ліквідності може перерости у глобальну кризу платоспроможності підприємств. Через значне зменшення або відсутність надходжень протягом тривалого періоду часу погіршуються фінансові результати діяльності підприємств, зменшується їх фінансова стійкість, що призводить до погіршення фінансового стану та можливості банкрутства. Кадровий та організаційний потенціал підприємств також зазнає значних втрат через вимушені звільнення працівників. Внаслідок зменшення ділової активності чи повного припинення діяльності підприємств на ринку порушуються глобальні ланцюги створення вартості. Значна невизначеність щодо майбутнього курсу економіки інвестиційну активність та попит на споживання. Як результат, криза платоспроможності підприємств може мати серйозні довгострокові негативні наслідки для економік більшості країн світу, зменшуючи рівень зайнятості, продуктивності та фінансової безпеки бізнесу.

Метою даної роботи є дослідження принципів забезпечення фінансової безпеки бізнесу в Україні в умовах коронавірусної пандемічної кризи з урахування досвіду провідних країн.

Об'єкт дослідження – процеси життєдіяльності бізнесу за умови забезпечення його фінансової безпеки в умовах пандемії COVID-19.

Предмет дослідження економічні відносини що виникають між бізнесом, державою та суспільством і спрямовані на забезпечення фінансової безпеки підприємництва.

У першому розділі магістерської роботи досліджуються наслідки впливу коронавірусної кризи на діяльність бізнесу в Україні та світі. У другому розділі досліджено методологічні та практичні підходи до оцінювання впливу пандемічної кризи на фінансову безпеку підприємництва. У третьому розділі наведені шляхи підтримки фінансової безпеки бізнесу в пандемічний період.

Інформаційною основою роботи є наукові праці, дані звітності міжнародних неурядових організацій з протидії коронавірусній пандемічній кризі, періодичні джерела, Інтернет ресурси.

1 АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ВПЛИВУ КОРОНАВІРУСНОЇ КРИЗИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

1.1 Вплив пандемії COVID-19 на економічні показники розвитку суб'єктів підприємництва

Неочікуваною проблемою, з якою стикнулось людство на початку 2020 року, стала пандемія COVID-19, яка значно вплинула на діяльність бізнесу в усьому світі та в Україні зокрема. Особливо негативними стали наслідки так званого «локдауну», запровадженому навесні більшістю європейських країн, і в т.ч. Україною. Повна зупинка роботи більшості торговельних підприємств, підприємств сфери обслуговування, транспорту спричинила хвилю банкрутств, різке зростання безробіття, збільшення рівня збитковості бізнесу, що в свою чергу призвело до падіння ВВП, зменшення надходжень до бюджетів всіх рівнів, згорання інвестиційних процесів.

За даними французького видання Le Monde у 2-му кварталі 2020 року внаслідок коронавірусної кризи падіння ВВП США становило 9,5%, країн Євросоюзу – 12,1%, Японії – 7,8%, Індії – 23,9%, Бразилії – 9,7%. В Європі найбільших втрат зазнала економіка Великобританії, падіння ВВП якої становило 20,4%. Економіка більшості країн «відкотилась» назад на декілька років, чи навіть десятиліть [1].

Державна служба статистики України у 2020 році повідомила, що падіння ВВП (відсотків до відповідного кварталу минулого року) становило у першому кварталі – 1,3%, у другому – 11,4%, у третьому – 3,5%. При цьому, найбільшого падіння зазнали такі види економічної діяльності як: тимчасове розміщення й організація харчування, транспорт, професійна, наукова та технічна діяльність, сільське, лісове та рибне господарство, надання інших видів послуг [2]. Суттєвого зменшення зазнало значення індексу промислової продукції, динаміка зміни якого наведена на рисунку 1.1.

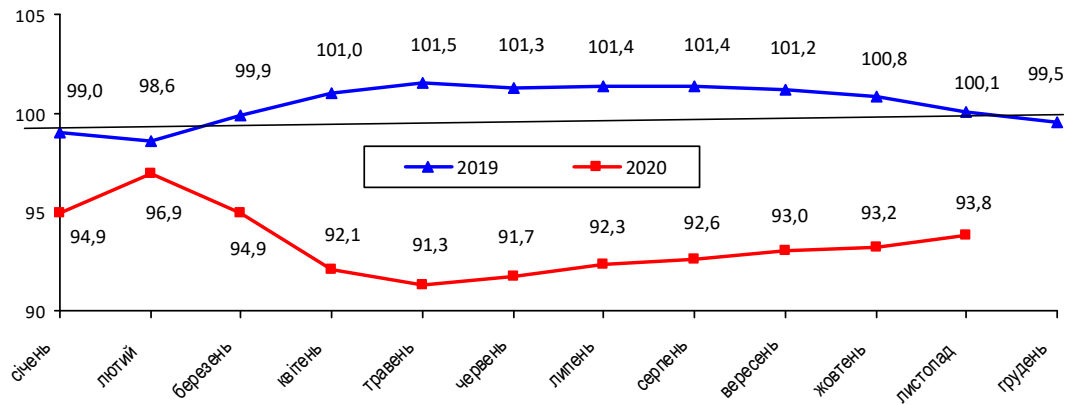

Рисунок 1.1 – Індекси промислової продукції (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком) [2].

У січні-вересні 2020 року значно зменшився обсяг капітальних інвестицій. Порівняно з аналогічним періодом попереднього року вони становили 64,6%. Ключовим джерелом інвестування залишаються власні кошти підприємств та організацій – 69,2%, які зазнали суттєвого зменшення внаслідок дії факторів пандемічної кризи.

Впровадження карантинних заходів та зменшення активності багатьох підприємницьких структур, особливо в сфері малого бізнесу призвів до різкого зростання рівня безробіття в Україні. Кількість безробітних збільшилась з офіційних 349 тисяч осіб у березні до 457 тисяч у квітні, 511 тисяч у травні, та 517 тисяч осіб у червні. І лише після деякого пом'якшення карантинних обмежень, у липні кількість безробітних зменшилась до 506 тисяч, а в серпні – до 474 тисяч. Незначне поліпшення частково пояснюється відновленням активності трудових мігрантів.

З початком пандемії зазнав негативного впливу і фінансовий ринок України. На рисунку 1.2 наведено динаміку зміни Індексу українських акцій (UX) за даними Української біржі [3]. Як видно з графіку суттєвого падіння індекс UX зазнав саме з настанням пандемічної кризи у березні 2020 року, і його поступове відновлення почалося лише наприкінці жовтня.

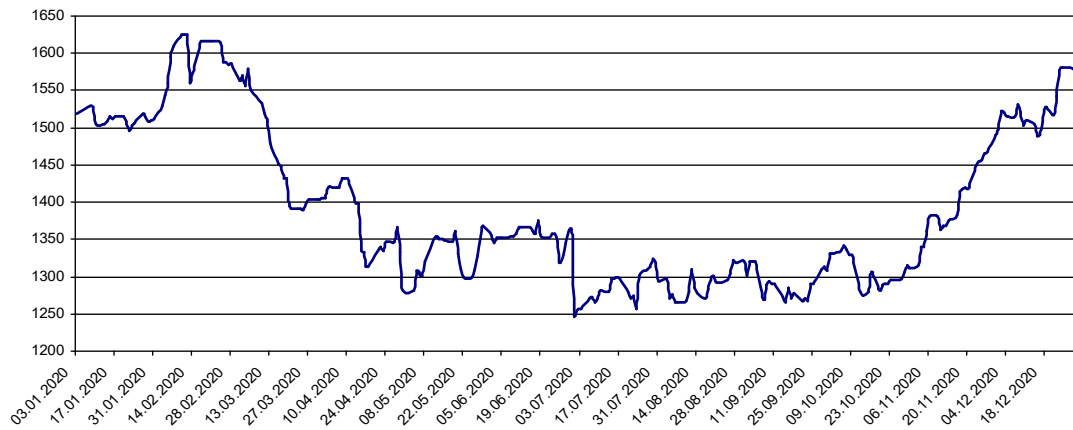

Рисунок 1.2 – Динаміка зміни Індексу UX у 2020 році [3]

Негативний вплив пандемічної кризи призвів до погіршення фінансових результатів підприємств практично в усіх сферах економічної діяльності (таблиця 1.1). Особливо це проявилось в промисловості, транспортній сфері, професійній науковій та технічній діяльності, сфері мистецтва та спорту.

Таблиця 1.1 – Фінансові результати діяльності підприємств [2]

	Фінансовий результат до оподаткування		Кількість збиткових підприємств у % до загальної кількості підприємств	
	січень-вересень 2019, млн.грн	січень-вересень 2020, млн.грн	січень-вересень 2019	січень-вересень 2020
Усього	342809,5	93318,0	22,7	34,8
Сільське, лісове та рибне господарство	-43,3	-92,8	50,0	35,7
Промисловість	155395,9	-44856,9	26,1	36,9
Будівництво	3638,3	1628,9	21,1	27,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	65600,0	12512,7	16,2	28,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	8171,9	-14888,3	31,4	54,1
Тимчасове розміщення й організація харчування	2603,8	-2889,1	18,2	73,2
Інформація та телекомунікації	16940,9	10286,9	15,1	30,0
Фінансова та страхова діяльність	46268,6	165140,7	14,3	13,6
Операції з нерухомим майном	11020,6	-7895,8	29,5	57,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	30005,6	-24251,5	29,5	34,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2300,5	116,1	29,9	38,5
Освіта	-2,7	-67,9	33,3	33,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	378,6	835,9	22,6	32,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	416,9	-2260,4	40,0	63,3
Надання інших видів послуг	113,9	-0,5	-	25,0

Пандемічна криза вплинула практично на всі сфери підприємницької діяльності, особливо зачепивши малий та середній бізнес. При цьому найбільше постраждали такі його галузі як: транспорт, виробництво, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, послуги з розміщення та харчування, операції з нерухомістю, професійні послуги та інші послуги для населення (наприклад, перукарські послуги). Це підтверджується доповіддю Міжнародного торговельного центру (ІТС) під назвою «COVID-19: Велика ізоляція і її вплив на малий бізнес». Результати опитування, проведеного ІТС серед різних компаній щодо впливу, з яким вони зіткнулися через кризу COVID-19, наведено на рисунку 1.3.

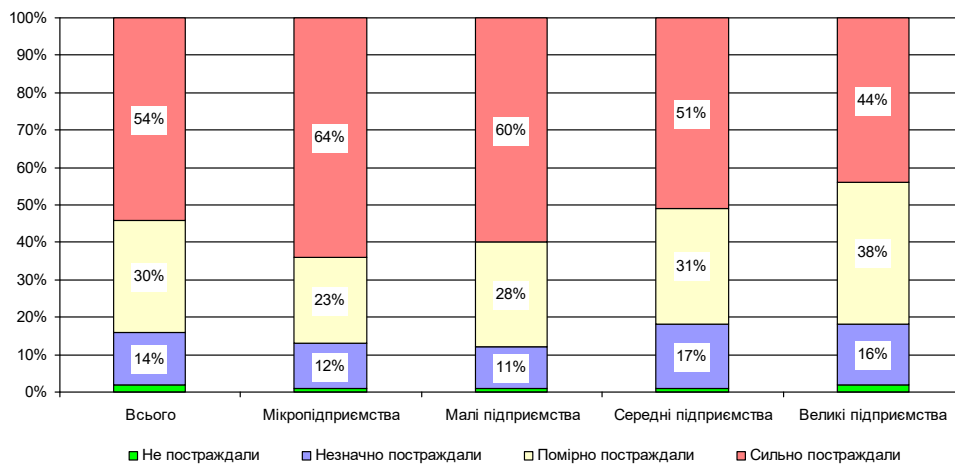

Рисунок 1.3 – Вплив пандемії на підприємницьку сферу в залежності від масштабів бізнесу [4].

Аналогічні опитування проведені ТОВ «ІНФО САПІЄНС» для Представництва Центру міжнародного приватного підприємництва в Україні серед українських підприємців малого та середнього бізнесу [5] показало, що основною перешкодою під час пандемії є обмеження діяльності підприємств яке в сукупності зі зменшенням попиту на внутрішньому ринку та низькою купівельною спроможністю найбільш негативно впливає на діяльність бізнесу. При цьому від дії даного чинника однаково страждають суб'єкти господарювання всіх розмірів: близько 70% респондентів оцінили вплив як «дуже негативний» або «негативний». В цілому, карантинні заходи, що полягають у запровадженні об-

межень в роботі бізнесу призвели до загального негативного впливу на його становище (рис. 1.4).

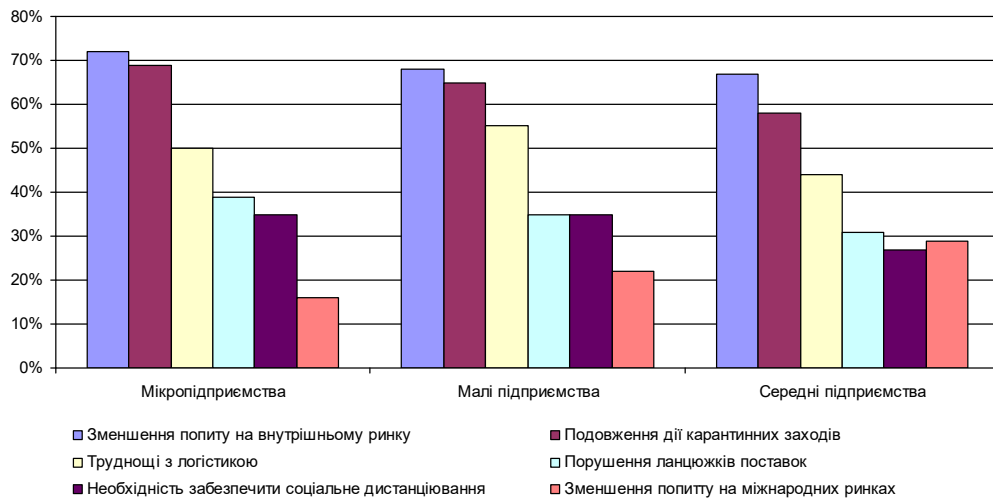

Рисунок 1.4 – Вплив обмежень, спричинених пандемією на діяльність бізнесу в Україні [5]

Як видно з рисунку, другим за важливістю чинником є продовження дії карантинних заходів, яке здійснює негативний вплив на відповідно 69% мікро-, 65% малих та 58% середніх підприємств. Також приблизно половина респондентів зазначили в якості негативного чиннику впливу труднощі із логістикою. Кожен третій суб'єкт малого та середнього бізнесу зазнавав проблем через порушення ланцюжків поставок та необхідності дотримання соціальної дистанції в процесі комунікації. Також для експортерів впливовим було зменшення попиту на міжнародних ринках.

Таким чином, можна зазначити, що пандемічна криза стала викликом для більшості суб'єктів підприємництва, тому на перший план вийшли питання забезпечення їх фінансової безпеки, тобто здатності зберегти позитивний фінансовий результат, не втратити своєї вартості та максимально відповідати принципам сталого розвитку.

1.2 Аналіз останніх досліджень та публікацій, щодо питань фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемічної кризи

Питання фінансової безпеки бізнесу чи підприємства як суб'єкта господарювання вже тривалий час є об'єктом дослідження вітчизняних та закордонних науковців. Наприклад І. Бланк [6], К. Горячева [7], О. Пономаренко [8] та інші розглядають фінансову безпеку підприємства з позиції досягнення такого рівня його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його фінансових інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз, що мають реальний чи потенційний характер за умови його подальшого сталого розвитку. При цьому вони наголошують на необхідності застосування сукупності фінансових інструментів і технологій що дозволяють протидіяти впливу дестабілізуючих факторів, що становлять небезпеку для бізнесу.

Інша група авторів, до якої можна віднести О. Ареф'єву, Т. Кузенко [9], М. Бердар [10], О. Журавку та Є Бондаренко [11] та інших зазначають, що фінансова безпека підприємства може бути забезпечена за умови максимально ефективного використання його ресурсів та економічного потенціалу, що є передумовою зменшення впливу ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища. Застосування теорії ризикостійкості як основи забезпечення фінансової безпеки бізнесу також використовують в своїх дослідженнях В. Куцик, А. Бартиш [12], О. Кравченко [13], розглядаючи ризики як основний фактор впливу на фінансову стійкість.

У 2020 році пандемія COVID-19 викликала появу наукових досліджень, пов'язаних із впливом цього фактора на фінансову безпеку бізнесу. В цьому плані необхідно в першу чергу відзначити роботу Н. Федулової та М. Джулай [14] в якій автори, з використанням закордонного досвіду, детально аналізують ризики з якими зіткнувся бізнес останнім часом у всьому світі та в Україні зокрема та пропонують шляхи підвищення безпеки його діяльності в т.ч. з позиції збереження фінансової стабільності.

Також заслуговують на увагу роботи Б. Іванюка та О. Маслій [15, 16], де автори проводять систематизацію чинників формування сприятливого бізнес-середовища та безпеки бізнесу, визначають основні орієнтири його державної підтримки в умовах посилення впливу глобальних пандемічних викликів.

Стратегічні пріоритети формування економічної безпеки в умовах пандемії на різних рівнях економічного устрою розглядають в своїй роботі В. Горбулін та Ю. Даник [17].

Цей перелік є далеко не повним, із розвитком пандемії постійно з'являються нові публікації та результати досліджень щодо пошуку ефективних напрямів забезпечення безпеки бізнесу в цих умовах.

2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1 Пандемічні ризики та їх вплив на фінансову безпеку підприємництва в Україні

Проблеми, з якими зіткнувся бізнес у зв'язку з пандемією коронавірусу проявилися у появі нових ризиків та викликів, до яких більшість підприємницьких структур були не готові. Особливо вразливими до них виявилися суб'єкти господарювання в сфері малого та середнього бізнесу, які, як показують результати опитувань [5], зазнали значних фінансових втрат (рис. 2.1).

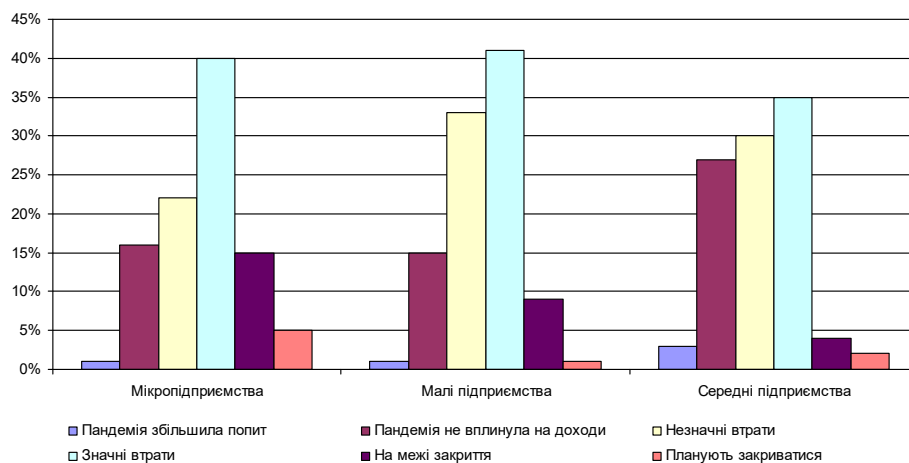

Рисунок 2.1 – Втрати бізнесу від пандемії та карантинних заходів [5]

Як видно з графіку найбільш успішно долають складнощі пандемічного становища середні підприємства, для 3% яких попит на продукцію та послуги навіть збільшився, а для 27% доходи не зазнали втрат від пандемії.

Проведений аналіз (рис. 2.2) показав, що найбільше постраждали від пандемії, зазнавши найбільших втрат такі галузі як торгівля, промисловість, оренда, логістика, транспорт. Найменше пандемія вплинула на сільське господарство, яке зазнало найменших втрат, в першу чергу через незначний вплив обмежень, які торкнулись діяльності бізнесу.

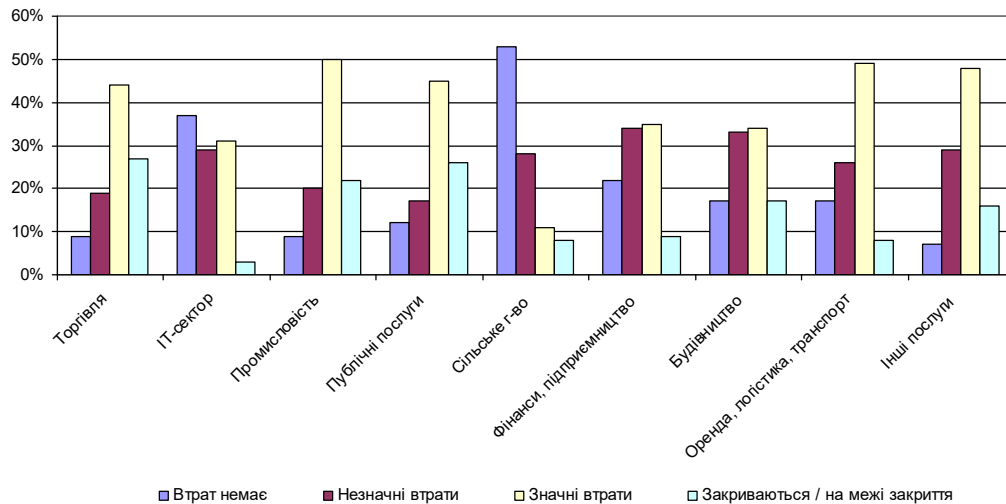

Рисунок 2.2 – Втрати бізнесу від пандемії за видами діяльності [5]

Слід зазначити, що пандемія не завжди негативно впливає на фінансову безпеку бізнесу. Яскравим прикладом її позитивного впливу на вартісні показники підприємства є зростання вартості акції американської комунікаційно-технологічної компанії Zoom Video Communications (рис. 2.3), яка спеціалізується на забезпечення конференц-зв'язку з використанням хмарних технологій. Zoom пропонує програмні продукти, що дозволяють проводити відеоконференції, онлайн-зустрічі, чат і забезпечити роботу віддалених робочих місць.

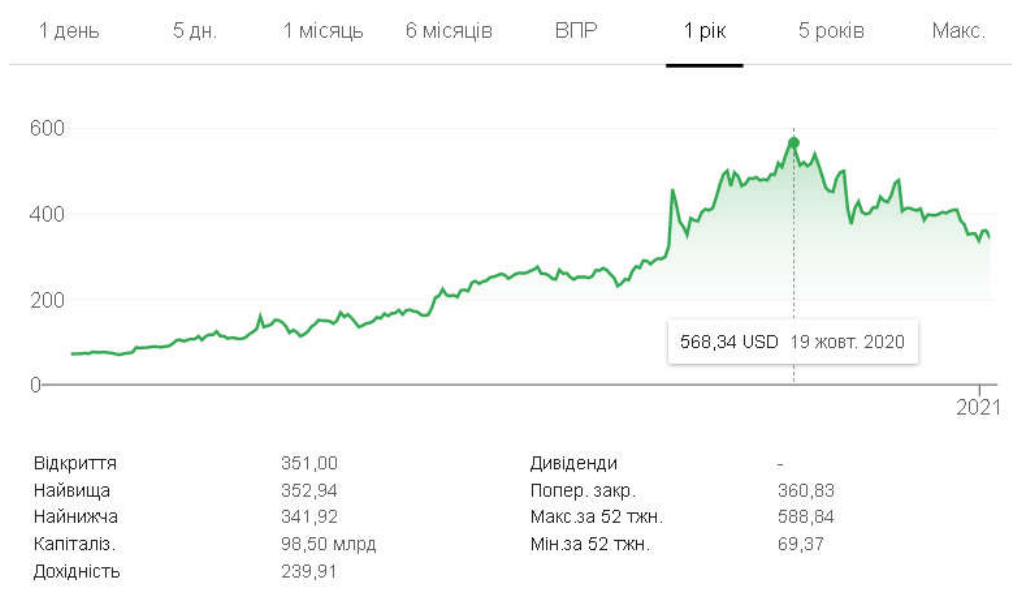

Рисунок 2.3 – Курс акцій Zoom Video Communications у 2020 році [21]

Результати проведених досліджень показують, що на фінансову безпеку під час пандемії бізнесу впливають зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) ризики, що виникають під час діяльності суб'єктів господарювання. Дія відповідних ризиків призводить до зменшення фінансових результатів та показників, що характеризують фінансовий стан підприємства та рівень його фінансової безпеки. Систематизація таких ризиків наведена в таблиці 2.1. Загальним фінансовим наслідком впливу пандемічної кризи є зменшення ринкової вартості підприємства та його інвестиційної привабливості.

Таблиця 2.1 – Пандемічні ризики та їх фінансові наслідки

Джерело виникнення	Прояв ризику	Фінансові наслідки
<i>Екзогенні ризики</i>		
Обмеження чи повна заборона діяльності	Скорочення чи повне припинення виробництва продукції чи надання послуг. Звільнення працівників. Зупинка інвестиційних та інноваційних процесів. Втрата ринків збуту, зв'язків з постачальниками та покупцями. Неможливість отримання кредитів	Часткова чи повна втрата прибутку, зниження показників рентабельності, фінансової стійкості, ліквідності. Проблеми з поверненням боргів, можливість банкрутства
Зменшення попиту на внутрішніх та зовнішніх ринках	Зменшення обсягів реалізації продукції. Скорочення працівників. Втрата ринків збуту, зв'язків з постачальниками та покупцями. Утворення надлишкових запасів готової продукції	Зменшення виручки та прибутку. Погіршення показників рентабельності. Збільшення витрат на зберігання готової продукції та маркетингову діяльність
Обмеження в роботі транспорту	Перебої з поставкою сировини та відвантаженням продукції. Ускладнення логістичних процесів. Складнощі зі здійсненням зовнішньоекономічних операцій	Зростання дебіторської заборгованості, збільшення витрат на логістичну діяльність та доставку працівників. Зменшення прибутку. Зменшення валютних надходжень
<i>Ендогенні ризики</i>		
Захворювання працівників на COVID-19	Втрата кадрового потенціалу. Зниження продуктивності праці. Необхідність пошуку кадрових замінів	Зменшення виручки та прибутку. Витрати на оплату лікарняних. Додаткові витрати на оздоровлення працівників
Необхідність дотримання проти-епідемічних вимог	Потреба у захисних засобах, медичному обладнанні (термометри, дезінфектори і т.д.). Проведення проти-епідемічних заходів	Додаткові витрати на проти-епідемічні заходи, що зменшують загальний фінансовий результат

Джерело: узагальнено автором на основі [14]

Багато підприємств мають проблеми з ліквідністю і платоспроможністю, так як протягом більше 2 місяців не було продажів. Відповідно є складнощі з погашенням кредиторської заборгованості, податків, зарплати, оренди, кредитів і т.д. Крім того, незважаючи на зняття деяких обмежувальних процедур продаж також йде слабо. У зв'язку з цим державою проводиться політика підтримки бізнесу шляхом надання з одного боку дуже привабливих кредитів, з іншого - стимулювання платоспроможного попиту.

2.2 Теоретичні підходи та практична реалізація оцінювання фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії

На сьогодні в науковій літературі існує декілька підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємницької діяльності [18, 19, 20]. Практично всі вони ґрунтуються на визначенні показників, що характеризують фінансовий стан підприємства та зведення їх в інтегральний показник та порівняння з нормативними чи граничними значеннями.

Теорія і практика апелює безліччю безліч показників оцінки фінансової безпеки, що ускладнює певною мірою здійснення аналізу, а часто і взагалі дає різні результати. Це призводить до труднощів при зіставленні результатів різних нормативів при формуванні висновків про фінансову безпеку. Необхідно відзначити, що сучасні методи аналізу і оцінки, містять різноманіття проведення оцінки рівня роботи господарюючих суб'єктів, при виборі яких, необхідно мати на увазі специфіку діяльності бізнесу. Загальні критерії діагностики до суб'єктів підприємництва повинні коректуватися при визначенні їх значень і меж. При цьому повинно пам'ятати, що важливою особливістю сфери малого підприємництва є загальне і часткове інтересів різних груп користувачів інформації так як, власник є часто і інвестором і керівником.

Для керівника як власника справи важливим фактом буде віддача на вкладений капітал, в даний час і в довгостроковій перспективі. Зростання вартості бізнесу для нього найцінніший показник. Власник в позиції менеджера,

більшою мірою цікавиться факторами, що впливають на ефективність поточного виробництва, використання трудових, матеріальних та інших ресурсів, на розвиток організації в цілому і її рентабельність.

Визначити рівень фінансової безпеки можна, використовуючи такі методи:

- метод на основі аналізу грошових потоків;
- метод на основі аналізу фінансової стійкості;
- методи прогнозування банкрутства;
- метод на основі бальної оцінки;
- ресурсно-функціональний метод;
- метод на основі систем аналізу фінансової безпеки;
- графічний метод;
- індикаторний метод.

Більшість авторів вважають, що використання індикаторного метод є найбільш доцільним для оцінки фінансової безпеки, тому що він дозволяє комплексно та максимально об'єктивно оцінити фінансовий стан підприємства завдяки використанню системи нормативних показників та критеріїв, а також є доволі нескладним в інформаційному забезпеченні та методичній реалізації порівняно з іншими методами аналізу фінансової безпеки. Розрахунок інтегрального значення показника фінансової безпеки доцільно проводити з використанням методики наведеної в [19].

Практична реалізація оцінювання впливу пандемічної кризи на фінансову безпеку бізнесу була проведена на прикладі декількох підприємств Сумської області, а саме: ТОВ «Газтех», ТОВ «Інтермаш», ПП «Металресурс». Ці підприємства працюють на внутрішньому ринку та відносяться до сфери середнього бізнесу і займаються виготовленням машинобудівної продукції для різних галузей промисловості, сільського господарства, тощо. Основні характеристики цих підприємств на кінець 2019 року, тобто на початок пандемічної кризи наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Показники діяльності підприємств на кінець 2019 року.

	ТОВ «Газтех»	ТОВ «Інтермаш»	ПП «Металресурс»
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), грн	63 721 400	108 659 732	84 274 213
Чистий фінансовий результат: прибуток, грн	5 019 370	21 748 391	10 108 450
Кількість працівників, чол.	76	189	123
Коефіцієнт фінансової стійкості	1,01	1,55	1,2
Коефіцієнт покриття	0,92	1,68	1,56
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,35	0,43	0,51
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,15	0,54	0,35
Коефіцієнт рентабельності активів	0,15	0,38	0,29

Таким чином, рівень фінансової безпеки підприємства можна оцінити за допомогою абсолютних характеристик і відносних показників. Обрані показники характеризують динаміку економічного розвитку та виробничу ефективність. Отже, при позитивному рівні кожного показника створюється фундамент для стабільного фінансового розвитку, а також і задовільного рівня фінансової безпеки підприємства. Таким чином, чим більше значення кожного окремого показника, тим вище рівень фінансової безпеки підприємства.

Кожен обраний показник певним чином впливає на фінансову безпеку підприємства. Кожному показнику за допомогою експертного методу було надано свій ранг залежно від впливу показника на фінансову безпеку підприємства (табл. 2.3). Для визначення вагового значення (W_i) кожного показника було використано формулу Фішберна.

$$W_i = 2(m-i+1) / m(m+1) \quad (2.1)$$

i – місце в ранзі окремого показника;

m – загальна кількість показників [19].

Вагові значення коефіцієнтів використовуються для визначення інтегрального показника, що характеризує рівень фінансової безпеки бізнесу (I_{FS}), який розраховується за такою формулою:

$$I_{FS} = \sum W_i * K_i \quad (2.2)$$

W_i – питома вага i -го показника в інтегральному показнику;

K_i – розрахункове значення i -го показника. [19]

Таблиця 2.3 – Визначення вагових значень показників фінансової безпеки

	Ранг	Вагове значення
Коефіцієнт фінансової стійкості	1	0,33
Коефіцієнт покриття	2	0,27
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	5	0,07
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	4	0,13
Коефіцієнт рентабельності активів	3	0,20

Для розрахунку рівня фінансової безпеки необхідно визначити граничні значення показника I_{FS} , на відповідних інтервалах. Для співставлення вищенаведених показників доцільно використовувати функцію бажаності Харрінгтона, тому що вона є кількісним, однозначним, єдиним і універсальним показником якості досліджуваного об'єкта [1] та інтервальну оцінку, за якою визначаються нижня та верхня межі, а також точкову — середню оцінку комплексного показника бажаності [159]. Визначені таким чином інтервали та характеристика відповідних рівнів фінансової безпеки наведені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Оцінка рівня фінансової безпеки промислового підприємства [19]

Рівень фінансової безпеки	Значення I_{FS}	Характеристика стану
Відмінний	$1,15 < I_{FS}$	Високий запас фінансової міцності. Значний потенціал у протидії зовнішнім та внутрішнім викликам. Можливість адаптації до змін у навколишньому економічному середовищі. Професійна команда менеджерів.
Задовільний	$0,7 < I_{FS} \leq 1,15$	Здатність протистояти негативному впливу факторів, що супроводжують діяльність бізнесу. Проте запас фінансової міцності є незначним.
Незадовільний	$0,4 < I_{FS} \leq 0,7$	Низький рівень протидії впливу негативних факторів. Рівень кваліфікації та досвіду менеджерів недостатній.
Критичний	$I_{FS} \leq 0,4$	Підприємство знаходиться в стані фінансової кризи. Проблеми із виплатою заробітної плати, збиткові результати діяльності.

Джерело: Складено на основі [19]

На основі фінансових результатів підприємства було розраховано певні показники фінансового стану, такі як: коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт покриття, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт маневреності власного капіталу та рентабельності активів. На кінець 2019 року всі розраховані показники по підприємствах, що аналізуються були в рамках нормативних значень, що свідчило про достатній рівень їх фінансової безпеки.

З 16 березня 2020 р. в Україні почався жорсткий карантин через пандемію, через що більшість підприємств зазнали економічних втрат та фінансової нестабільності. Бізнес повинен був пристосовуватись під карантинні умови – покращувати якість товарів та маркетингову складову, створювати конкурентну продукцію, шукати нові ринки збуту та інвесторів.

У таблиці 2.3 наведено узагальнений перелік заходів що вживали підприємства у своїй діяльності під час карантину. Як видно з таблиці ТОВ «Інтермаш» та ПП «Металресурс» підтримувалися стратегії щодо покращення та удосконалення своєї діяльності в умовах пандемії та певних обмежень. ТОВ «Газтех» практично не вживало активних заходів, щодо протидії пандемічним загрозам.

Таблиця 2.3 – Заходи які здійснювали підприємства щодо забезпечення фінансової безпеки під час пандемії

Підприємство	Заходи для покращення діяльності під час пандемії
ТОВ «Газтех»	Спроби реалізації продукції обмеженому колу постійних клієнтів, багато з яких мали проблеми з рівнем купівельної спроможності. Активності у пошуку нових клієнтів, диверсифікації продуктової лінійки майже не спостерігалось.
ТОВ «Інтермаш»	Удосконалення існуючих та впровадження інноваційних технологічних процесів; пошук нових ринків збуту, а також постачальників та покупців; покращення маркетингової складової підприємства з використанням технологій SMM-маркетингу; розширення та покращення асортименту продукції та комплексу супутніх послуг.
ПП «Металресурс»	Пошук нових ринків збуту, з використанням активної реклами в мережі Інтернет, оптимізація логістичних процесів; підвищення кваліфікації кадрового складу та продуктивності праці; диверсифікація продукції.

Отже, на основі даних по підприємствах проаналізуємо їхню діяльність в умовах карантину поквартально та визначимо рівень фінансової безпеки.

Таблиця 2.5 – Основні показники діяльності ТОВ «Газтех» у 2020 році

Показник	I квартал		II квартал		III квартал		IV квартал	
	Розрахунок в значення	Зважене значення	Розрахунок в значення	Зважене значення	Розрахунок в значення	Зважене значення	Розрахунок в значення	Зважене значення
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), грн	5354500		2562312		56254		27365	
Чистий фінансовий результат: прибуток, грн	865480		125632		8236		-3685	
Кількість працівників, чол.	72		44		31		28	
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,84	0,277	0,74	0,244	0,42	0,139	0,13	0,043
Коефіцієнт покриття	0,89	0,240	0,9	0,243	0,63	0,170	0,45	0,122
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,28	0,020	0,25	0,018	0,2	0,014	0,13	0,009
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,13	0,017	0,04	0,005	-0,67	-0,087	-1,03	-0,134
Коефіцієнт рентабельності активів	0,14	0,028	0,1	0,020	-0,34	-0,068	-0,5	-0,100
Інтегральний показник	0,582		0,5299		0,1676		-0,0604	

Таблиця 2.6 – Основні показники діяльності ТОВ «Інтермаш» у 2020 році

Показник	I квартал		II квартал		III квартал		IV квартал	
	Розрахунок в значення	Зважене значення	Розрахунок в значення	Зважене значення	Розрахунок в значення	Зважене значення	Розрахунок в значення	Зважене значення
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), грн	23425990		18136525		959572		1204482	
Чистий фінансовий результат: прибуток, грн.	3280600		2848736		1025634		232125	
Кількість працівників, чол.	189		170		165		163	
Коефіцієнт фінансової стійкості	1,25	0,512	1,14	0,462	1,21	0,604	1,23	0,630
Коефіцієнт покриття	1,34	0,336	1,23	0,246	1,25	0,29	1,27	0,34
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,31	0,112	0,25	0,117	0,16	0,156	0,18	0,151
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,41	0,07	0,35	0,046	0,31	0,092	0,38	0,127
Коефіцієнт рентабельності активів	0,25	0,056	0,22	0,057	0,16	0,067	0,21	0,077
Інтегральний показник	0,8993		0,8153		0,8203		0,8528	

Таблиця 2.7 – Основні показники діяльності ПП «Металресурс» у 2020 році

Показник	I квартал		II квартал		III квартал		IV квартал	
	Розрахунко ве значення	Зважене значення	Розрахунко ве значення	Зважене значення	Розрахунко ве значення	Зважене значення	Розрахунко ве значення	Зважене значення
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), грн	14275000		6923314		8055212		8725460	
Чистий фінансовий результат: прибуток, грн	2539000		1325540		884100		1098563	
Кількість працівників, чол.	118		112		108		113	
Коефіцієнт фінансової стійкості	1,12	0,370	0,89	0,294	0,85	0,281	0,95	0,314
Коефіцієнт покриття	1,16	0,313	1,05	0,284	0,98	0,265	1,09	0,294
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,31	0,022	0,25	0,018	0,25	0,018	0,27	0,019
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,35	0,046	0,26	0,034	0,28	0,036	0,29	0,038
Коефіцієнт рентабельності активів	0,19	0,038	0,21	0,042	0,23	0,046	0,27	0,054
Інтегральний показник	0,788		0,6705		0,645		0,7184	

Проведений аналіз показав, що на кінець 2020 року підприємства «Інтермаш» та «Металресурс» мають стабільний фінансовий стан та задовільний рівень фінансової безпеки, через те, що вживали заходів для покращення своєї діяльності в умовах пандемії. Проте ТОВ «Газтех» зазнало втрат під час пандемії та на сьогодні має критичний рівень фінансової безпеки. У цілому ТОВ «Інтермаш» та ПП «Металресурс» здатні протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Отже, необхідно постійно відстежувати рівень фінансової безпеки задля швидкого реагування на можливі недоліки в управлінні підприємством. Лише за таких умов можливий стабільний економічний розвиток бізнесу, що функціонує в умовах карантину та нестабільного зовнішнього середовища.

3 ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В ПАНДЕМІЧНИЙ ПЕРІОД

3.1 Закордонний досвід державної підтримки бізнесу під час пандемії

Стрімке поширення пандемії змусив більшість країн запроваджувати різні заходи підтримки фінансової безпеки бізнесу. Переважно ці заходи полягають у наданні пільг у податковій сфері, пільговому кредитуванні, послаблення адміністративного регулювання для суб'єктів господарювання, що найбільше постраждали від запровадження карантинних обмежень. Розглянемо деякі приклади такої підтримки в Європейських країнах.

Бельгія пропонує державні гарантії по деяких кредитах, а існуючі гарантії були поширені на ті компанії, які постраждали від пандемії COVID 19. Ці гарантії включають гарантію бридж-кредиту за існуючими небанківським боргами терміном до 12 місяців, субординовані кредити під низькі відсотки для стартапів і масштабних проектів, знижену разову премію, гарантії за банківськими боргами за існуючими кредитними лініями та інвестиційні кредити [23].

Уряд Чехії затвердив програму позик COVID III. Програма виділяє 150 млрд. чеських крон на державні гарантії щодо позик для приблизно 150000 підприємців та компаній. Чесько-моравський банк гарантування та розвитку є гарантійним інститутом. За оцінками уряду, він зможе гарантувати позики на загальну суму до 500 млрд. чеських крон. Компанії, що мають менше 250 працівників, мають право на гарантію позики в розмірі 90% від загальної суми позики, а підприємства з 250-500 співробітниками можуть отримати гарантію позики в розмірі 80% [24].

Данія надає поручительства за кредитами для малого і середнього бізнесу і виплат заробітної плати для співробітників стартапів. Кредитна гарантія надається для покриття збитків, безпосередньо пов'язаних з COVID 19, за 70% нових корпоративних кредитів, які видаються. У Данії цей кредит покриває збитки на 1 мільярд датських крон і призначений для підприємців малого та середнього бізнесу, які зазнають збитків в 50% і більше [23].

Естонія вжила заходів щодо підвищення ліквідності ринку і підтримки малого та середнього підприємництва в деяких секторах, що найбільш постраждали від COVID 19, щоб уникнути звільнень працівників і частково компенсувати заробітну плату. Естонський уряд ввів пільги для підтримки роботодавців в секторах, які в даний час найбільш сильно постраждали від кризи [25].

Франція надає різні схеми гарантій, варіанти фінансування та інші види підтримки для малого та середнього підприємництва, які постраждали від пандемії. Галузеві асоціації підтримали бізнес під час кризи, забезпечивши можливість віддаленої роботи та консультування компаній. Також Банк Франції і уряд Франції надають кредитне посередництво компаніям будь-якого розміру і в будь-якому секторі, що зазнають фінансових труднощів зі своїми банківськими партнерами або страждають від наслідків скорочення гарантій з боку кредитного страховика [26].

Звичайно, це далеко не всі приклади державного стимулювання забезпечення фінансової безпеки бізнесу під час пандемії. На рисунку 3.1 систематизовано інструменти такої підтримки в розрізі світового досвіду її реалізації.

Рисунок 3.1 – Інструменти підтримки бізнесу під час пандемії [25]

Як видно з рисунку, практично кожна країна світу використовує ті чи інші інструменти підтримки бізнесу, форма застосування яких визначається особливостями національних економік. При цьому найбільшого розповсюдження набуло боргове фінансування, підтримка працевлаштування, податкові пільги, зменшення адміністративного впливу на діяльність бізнесу.

3.2 Українські реалії допомоги бізнесу в умовах пандемії, як складова забезпечення його фінансової безпеки

Із початком пандемії в Україні було припинено вимогу сплачувати податок на комерційну нерухомість та землю, визначив карантин COVID-19 як форс-мажор для юридичних контрактів, призупинено податкові перевірки компаній. В подальшому перелік заходів підтримки розширювався та змінювався в залежності від розвитку ситуації з COVID-19 (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Перелік заходів державної підтримки бізнесу під час карантинних обмежень [27]

Зміст заходів підтримки	Нормативний, чи інструктивний документ, що регулює дію заходу
Фінансова підтримка	
Допомога по тимчасовій непрацездатності	Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX [28]
Допомога по частковому безробіттю	Постанова КМУ від 22 квітня 2020 р. № 306 [29]
Допомога роботодавцям при втраті доходів від карантинних обмежень	Закон України від 4 грудня 2020 року. № 1071-IX [30]
Допомога підприємцям які мають дітей	Постанова КМУ від 22 квітня 2020 р. № 329 [31]
Допомога бізнесу за програмами доступних кредитів 5-7-9	Постанова КМУ від 24 січня 2020 р. № 28 [32]
Одноразова допомога ФОП в розмірі 8000 грн.	Постанова КМУ від 09 грудня 2020 р. № 1233 [33]
Одноразова компенсація суб'єктам господарювання ЄСВ	Постанова КМУ від 09 грудня 2020 р. № 1234 [34]
Податкові пільги	
Мораторій на здійснення податкових перевірок	Закон України від 13 травня 2020 року. № № 591-IX [35]
Тимчасове скасування штрафів	
Податкові канікули для підприємців	Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX [36]
Відтермінування застосування РРО підприємцями	Закон України від 1 грудня 2020 року № 1017-IX [37]
Часткове погашення податкового боргу платників податків	Закон України від 4 грудня 2020 року № 1072-IX [38]
Звільнення від сплати податків та зборів ФОП 1 групи	
Мораторій на перевірки	
Мораторій на здійснення планових перевірок на весь період дії карантину	Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX [28]
Обмеження на здійснення перевірок протягом карантину	
Спрощення в отриманні дозволів та ліцензій	
Автоматичне продовження дії ліцензій та роздрібну торгівлю алкогольними напоями та інших дозволів і ліцензій	Закон України від 4 грудня 2020 року № 1071-IX [39]

Продовження таблиці 3.1

Зміст заходів підтримки	Нормативний, чи інструктивний документ, що регулює дію заходу
Спрощення порядку виробництва та реалізації засобів індивідуального захисту	Постанова КМУ від 20 березня 2020 р. № 226 [40]
<i>Фіксовані умови кредитування та визнання карантину форс-мажором</i>	
Заборона збільшення процентів за користування кредитом	Закон України від 17.03.2020 р. № 533-ІХ [28]
Зменшення чи відстрочення сплати орендних платежів	Цивільний та Господарський кодекси України
Визнання карантину форс-мажором	Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР [41]

Як зазначив прем'єр-міністр Денис Шмигаль, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства разом із Мінфіном розглядають можливість секторальної підтримки окремих галузей під час карантинних заходів й надалі [22].

Серед усіх розглянутих заходів, найбільший резонанс викликало надання одноразової допомоги ФОП в розмірі 8000 грн.

ВИСНОВКИ

Економічні наслідки від спалаху COVID-19 чинять безпрецедентний тиск на весь бізнес, який виявляється не в змозі підтримувати свою комерційну і операційну діяльність без забезпечення фінансової стійкості (стабільності). Підтримка фінансової стійкості вимагає від фірм адаптації існуючих систем бізнес-планування до більш турбулентним і невизначеним умовам ведення бізнесу, в яких прибутковість, рух грошових коштів та доступ до фінансування піддаються сукупного тиску з боку чинників внутрішнього і зовнішнього середовища. Зараз настав дуже вдалий час для переоцінки і актуалізації процесу бізнес-планування з особливою увагою до основних внутрішніх і зовнішніх даних, що впливає на фінансові показники господарської діяльності компанії.

У світлі зниження темпів зростання світової економіки навіть найприбутковіший бізнес може швидко стати фінансово нестійким, якщо контроль за коштами сформований неналежним чином. COVID-19 виявив існуючі проблеми в галузі управління грошовими коштами і влаштував агресивне «стрестестування» компаній в частині їх готовності адаптуватися до поточних реалій локального та світового фінансового ринку.

Таким чином, в рамках підвищення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва необхідна розробка різних заходів і механізмів, які стосуються підвищення фінансової стійкості, зниження рівня дебіторської заборгованості, зниження рівня кредиторської заборгованості, забезпечення зростання ліквідності активів і платоспроможності організації. За допомогою їх практичного застосування, фірми можуть стабілізувати свою фінансову діяльність, поліпшити економічні показники, забезпечити приріст позитивного грошового потоку, що в підсумку вплине і на фінансову безпеку виробничої діяльності.

В сучасних економічних умовах ефективна державна підтримка бізнесу повинна здійснюватися з метою формування належного механізму, що використовує соціально-економічний потенціал суб'єктів підприємницької діяльності та ефективно розподіляє фінансові ресурси.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. La pandémie de Covid-19 plonge l'économie mondiale dans une récession record. *Le Monde* : Веб-сайт. URL: https://www.lemonde.fr/economie/article/2020/09/01/la-pandemie-de-covid-19-plonge-l-economie-mondiale-dans-une-recession-record_6050618_3234.html.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Сайт Української біржі. URL: <http://www.ux.ua/ua/>.
4. International Trade Centre. SME Competitiveness Outlook 2020: COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business. ITC, Geneva. URL: https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/ITCSMEC_O2020.pdf.
5. Звіт про дослідження мікро-, малого і середнього підприємництва URL: https://sapiens.com.ua/publications/socpol-research/135/Info%20Sapiens_CIPE_report.pdf.
6. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. К. : Ника-Центр, Эльга, 2006. 776 с.
7. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65–67.
8. Пономаренко О. Е. Теоретичні аспекти фінансової безпеки підприємств. *Економіка розвитку*. 2010. №1 (53). С. 77–80.
9. Ареф'єва О. В. Кузенко Т. Б. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №1. С. 98-103.
10. Бердар М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка*. 2011. № 124/125. С. 73-76.

11. Журавка О. С. Бондаренко Є. К. Теоретичні аспекти формування системи фінансової безпеки підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4. С. 234-237.
12. Куцик В. І. Фінансова безпека підприємства самостійний об'єкт управління: проблеми забезпечення / В. І. Куцик, А. І. Бартиш // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4 – С. 250-255.
13. Кравченко О. С. Ризикостійкість як передумова ефективного розвитку підприємства: індикатори визначення та методика діагностики. *Вісник ДонНУЕТ (Серія: Економічні науки)*. 2013. №4(60). С. 81-90.
14. Федулова І., Джулай М. Економічні наслідки пандемії Covid-19 для підприємств України. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 4. С. 74-91. DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020\(132\)06](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2020(132)06).
15. Маслій О. А., Іванюк Б. М. Небезпека пандемії Covid-19 економічній безпеці бізнесу в Україні. *Perspectives of world science and education. Abstracts of the 13th International scientific and practical conference*. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2020. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/xiii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-perspectives-of-world-science-and-education-9-11-sentyabrya-2020-goda-osaka-yaponiya-arhiv/>.
16. Іванюк Б. М. Нові орієнтири державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища та забезпечення безпеки бізнесу. *Фінансовий простір*. 2020. №3 (39). С. 183-190. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215188](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215188).
17. Горбулін В.П., Даник Ю.Г. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах пандемії. *Вісник Національної академії наук України*. 2020. № 5. С. 3-18.
18. Фінансова безпека підприємства: навч. посібник / З.С. Варналій та ін.; за ред. З.С. Варналія. – Львів: Ліга-Прес, 2018. – 300 с.
19. Швець Ю. О. Цикало К. С. Методичний підхід до оцінки рівня фінансової безпеки промислових підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гума-*

нітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 25 (1). – С. 162–168. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25\(1\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25(1)_36).

20. Живко З. Б. Рівні економічної безпеки підприємства та визначення інтегрального показника. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*. 2015. Вип. 1. С. 84-90.

21. Курс акцій ZOOM URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81+%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B9+%D0%B7%D1%83%D0%BC&source=1mns&authuser=2&bih=931&biw=1680&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwinmp7vjYruAhUCJxQKHc1bDgsQ_AUoAHoECAEQAA/

22. В Україні пропонують 4 формати підтримки бізнесу в умовах пандемії. *Uteka.ua*. Веб-сайт. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-v-ukraine-predlagayut-4-formata-podderzhki-biznesa-v-usloviyah-pandemii>.

23. COVID – 19 European measures Version 11 – Deloitte. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/sk/Documents/about-deloitte/COVID-19-CE-Measures-version-11.pdf>.

24. Government Measures Supporting Business. *American Chamber of Commerce in the Czech Republic*. Веб-сайт. URL: <http://www.amcham.cz/news/government-measures-supporting-business>

25. Map of SME-Support Measures in Response to COVID-19. URL: <https://www.worldbank.org/en/data/interactive/2020/04/14/map-of-sme-support-measures-in-response-to-covid-19>.

26. Coronavirus (COVID-19): SME policy responses. 2019. *Organisation for Economic Co-operation and Development*. Веб-сайт. URL: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/coronavirus-covid-19-sme-policy-responses-04440101/#section-d1e7081>.

27. Перелік заходів державної підтримки. Портал для підприємців. Веб-сайт. URL : <https://sme.gov.ua/covid19-qa/#qa2>.

28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text>.

29. Про затвердження Порядку надання та повернення коштів, спрямованих на фінансування допомоги по частковому безробіттю на період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 306. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2020-%D0%BF#Text>.

30. Про соціальну підтримку застрахованих осіб та суб'єктів господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Закон України від 4 грудня 2020 року. № 1071-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-IX#Text>.

31. Деякі питання соціальної підтримки сімей з дітьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 329. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2020-%D0%BF#Text>.

32. Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>.

33. Деякі питання надання одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності внаслідок посилення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Поста-

нова Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2020 р. № 1233. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-nadannya-odnorazovoyi-materialnoyi-dopomogi-zastrahovanim-osobam-yaki-mozhut-vtratiti-dohodi-1233-091220>.

34. Про затвердження Порядку надання одноразової компенсації суб'єктам господарювання, Порядку формування і ведення реєстру набувачів одноразової компенсації суб'єктам господарювання та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 302 : Постанова Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2020 р. № 1234. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-nadannya-odnorazovoyi-kompensaciyi-subyektam-gospodaryuvannya-1234-091220>.

35. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо додаткової підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 13 травня 2020 року. № № 591-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-20?fbclid=IwAR3MFTCKd93bBZDOfm7bY1MadjnSAhu1Tq9WZ1slUPre3GlbaKZEicV9Tdw#Text>.

36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20?fbclid=IwAR3KZ08DTBrdP9MZRK-nk-jCCdWzStFI5onUKSIkWA0z49huWnjCYjIStFA#Text>.

37. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо лібералізації застосування реєстраторів розрахункових операцій платниками єдиного податку та скасування механізму компенсації покупцям (споживачам) за скаргами щодо порушення встановленого порядку проведення розрахункових операцій частини суми застосованих штрафних санкцій : Закон

України від 1 грудня 2020 року
№ 1017-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-IX#Text>.

38. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо соціальної підтримки платників податків на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Закон України від 4 грудня 2020 року № 1072-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-20#Text>.

39. Про соціальну підтримку застрахованих осіб та суб'єктів господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Закон України від 4 грудня 2020 року № 1071-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-IX#Text>.

40. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2020 р. № 226. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2020-%D0%BF#Text>.

41. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

42. Ігор Петрашко: Понад 7 тисяч роботодавців отримують допомогу для 170 тисяч своїх працівників на час посиленого карантину. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Веб-сайт. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=15231f1f-8d87-433c-bfcd-de72fe07db2c&title=IgorPetrashko-Ponad7-TisiachRobotodavtsivOtrimaiutDopomoguDlia170-TisiachSvoikhPratsivnikivNaChasPosilenogoKarantinu>.